Hanafuda (花札)

Inledning

Hanafuda betyder ”blomsterkort” och är en japansk kortlek som innehåller 48 kort. Den är resultatet av en lång utveckling i skuggan av återkommande förbud från myndigheterna. Japanerna kom först i kontakt med kortlekar från Portugal i mitten av 1500-talet. De portugisiska kortlekarna bestod av fyra sviter med vardera tolv valörer. Japanerna importerade först kortlekar, men startade snart också upp en inhemsk tillverkning.

När Japan stängdes under Tokugawashogunatet i mitten av 1600-talet, förbjöds först de importerade kortlekarna och sedan de inhemskt tillverkade. Intresset för kortspel var fortfarande stort, vilket ledde till att utformningen ändrades för att undvika förbudet. Detta ledde i sin tur till nya förbud och inledde en katt-och-råtta-lek som påminner om Lars Johan Hiertas och Aftonbladets kamp med den svenska censuren i mitten av 1800-talet. De japanska myndigheterna var dock mycket uthålligare, och katt-och-råtta-leken pågick i flera hundra år.

De tidigaste referenserna till en föregångare till hanafuda är *hana awase* (”blomsterarrangemang”) från 1816. Efter Meijirestaurationen 1868 blev myndigheterna mer toleranta mot kortspel, och år 1889 startades det numera världsberömda företaget Nintendo i avsikt att producera hanafuda.

Kortlekens struktur

Hanafuda består av fyrtioåtta kort som är indelade i tolv sviter med vardera fyra kort. Varje svit representerar en månad och är utsmyckad med blommor eller andra växter som är typiska för årstiden.

Figur 1. Hanafuda.

© Lyckans Talisman
11 augusti 2024

Varje kort har ett nominellt värde på 20, 10, 5 eller 1 poäng. Det skapar en hierarki inom sviten som ungefär motsvarar valören i standardkortleken. Dock har sviterna normalt inte ett kort av varje möjligt poängvärde, utan de flesta har två kort värda 1 poäng och två kort med högre poängvärden. Det finns inga numeriska värden angivna på korten. De högre korten identifieras genom att de har ytterligare föremål avbildade vid sidan av månadens blomma.

Det finns sammanlagt fem kort värda 20 poäng. De kallas *hikari*, som betyder ”lysande”. Sedan följer nio kort värda 10 poäng. De kallas *tane*, vilket betyder ”frön” (trots att de oftast utmärks med avbildade djur). Det finns tio kort värda 5 poäng. Korten kallas *tanzaku*. En tanzaku är en remsa av tyg eller papper som används för att skriva dikter på och som sedan hängs upp i ett träd eller en buske. Tre av remsorna i kortleken är röda och har japanska skrivtecken och tre är blåa utan skrivtecken. De resterande fyra tanzakukorten är röda utan skrivtecken. Bilden nedan visar tanzaku från en festival i Nagoya. De övriga tjugofyra korten i leken är så kallade skräpkort värda 1 poäng.

Hanafuda har ett annat fysiskt format än en vanlig kortlek. Korten är ungefär lika stora som patienskort och är tjockare och styvare än vanliga spelkort.

Figur 2. Tanzaku från Tanabatafestivalen i Nagoya

Spel med hanafuda

Det finns flera olika kortspel som spelas med hanafuda, men de är ganska lika till sin struktur. Det finns gemensamma öppna kort på bordet, som spelarna kan fånga genom att spela kort i samma svit. Spelarna får poäng genom att skapa speciella kombinationer, så kallade *yaku*, och oftast också genom kortens eget poängvärde.

De värdefullaste yaku är att ha alla fem hikari, att ha fyra hikari eller att ha tre hikari andra än den från regnmånaden november. Andra värdefulla yaku är att ha alla tre röda tanzaku med skrivtecken eller alla tre blåa tanzaku. Vilka kombinationer som godkänns som yaku kan variera mellan olika spel och olika spelsällskap.

Korten månad för månad

Januari

Tallen har ett starkt symbolvärde i japansk kultur och associeras både med uthållighet och evighet. Det är därför ingen tillfällighet att tallen representerar januari, den första månaden på det nya året. Januarisviten har ett kort med en trana i topp, som är värt 20 poäng. Tranan symboliserar lycka och ett långt liv och passar bra ihop med tallarna. Det finns också ett kort som har en tanzaku med dikt och är värt 5 poäng och två skräpkort som är värda 1 poäng var. Texten på tanzakun betyder ”röd är bra” (underförstått, bättre än andra röda tanzaku utan text).

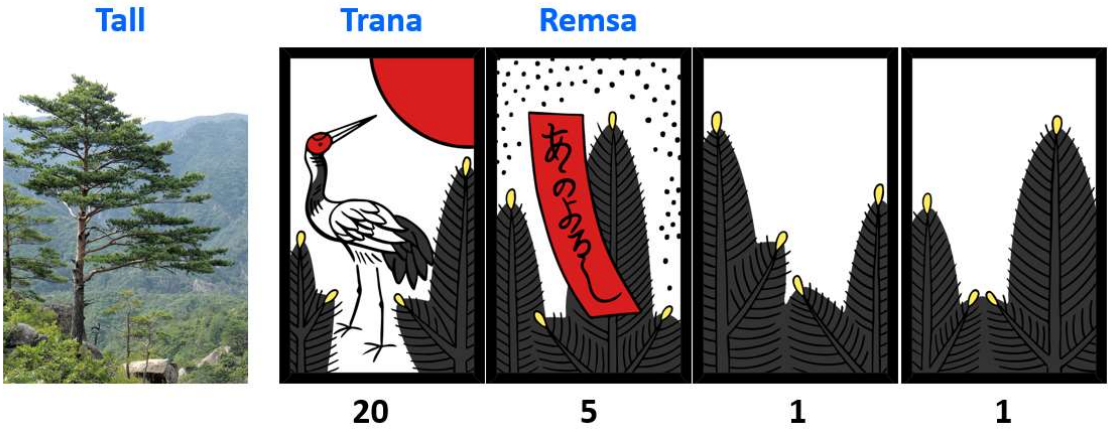

Februari

I Japan är det vanligt med en *hanami*, det vill säga en fest under blommande träd för att fira våren. Seden sägs ha startat någon gång på 700-talet med blommande plommonträd. Plommonträdet kommer ursprungligen från Kina, men har odlats i Japan i mer än tusen år. Träden blommar sent på vintern eller tidigt på våren. Plommon representerar februari månad i hanafuda. Sviten har ett kort med en näktergal i topp, som är värt 10 poäng. Under det kommer ett kort som har en tanzaku med dikt och är värt 5 poäng och sedan två skräpkort som är värda 1 poäng var. Texten på tanzakun är densamma som i januari.

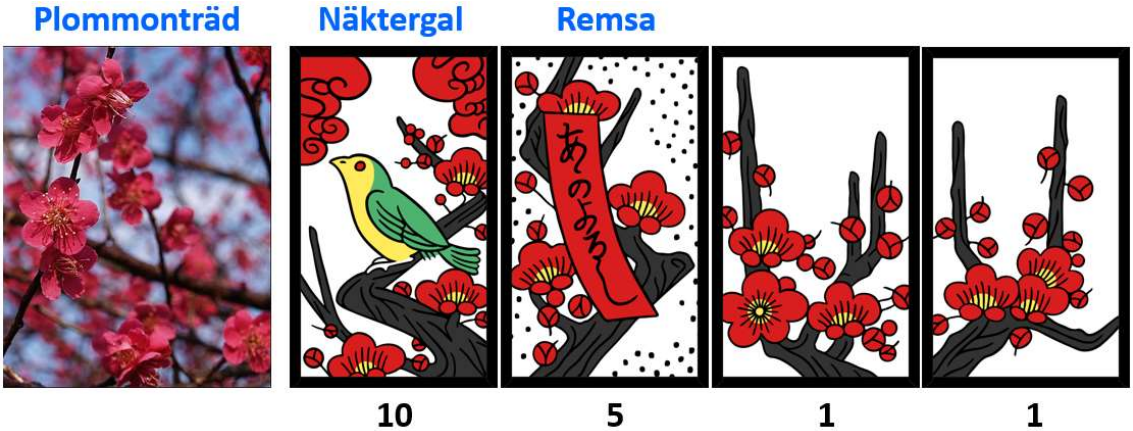

Mars

Blomsterskådningsfesten hanami startade med plommonträd på 700-talet, men ganska snart hamnade körsbärsträden i fokus. Numera är hanami synonymt med körsbärsblomningen, *sakura*. Seden utövades till en början vid det kejserliga hovet, men spred sig senare till samurajerna. På 1600-talet började även de lägre klasserna att sitta under blommande körsbärsträd, äta lunch och dricka sake. Mars månad i hanafuda representeras av det ikoniska körsbärsträdet. I topp av sviten finns ett kort med ett draperi som är värt 20 poäng. Sedan följer ett kort som har en tanzaku med dikt och är värt 5 poäng och två skräpkort som är värda 1 poäng var. Texten på tanzakun betyder ”vackra Yoshino”. Det sistnämnda är ett område som är berömt för sin vackra körsbärsblomning.

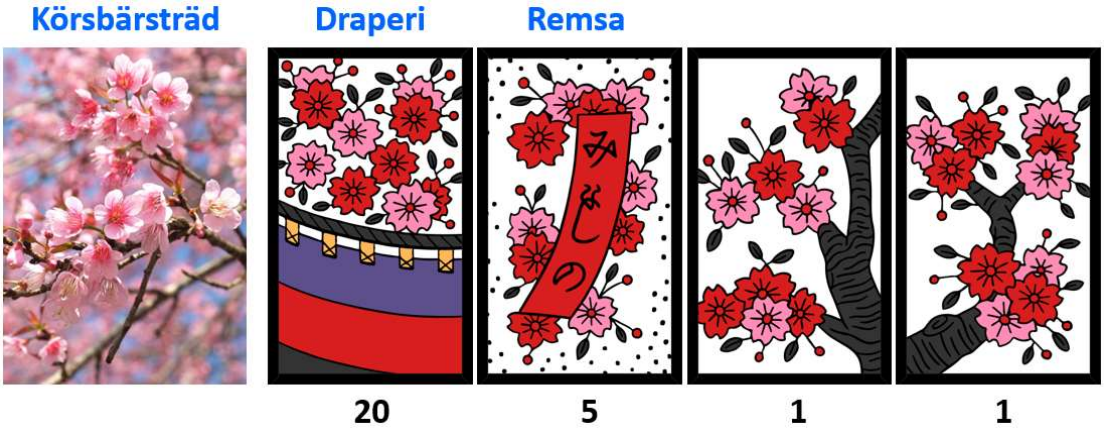

April

Blåregn är en kraftigt växande, klättrande buske i familjen ärtväxter, med blåvioletta blommor som hänger ner i femton till tjugo centimeter långa klasar. De spektakulära färgerna och aromatiska dofterna har gjort blåregn till en uppskattad del av säsongen med blomsterskådningsfester, även om det inte har samma status som körsbärsträden. I japansk kultur symboliserar blåregn kärlek och långt liv. Blomningen är oftast i maj, men kan komma tidigare i varma regioner. I hanafuda representerar blåregn månaden april. Toppkortet i sviten har en gök och är värt 10 poäng, sedan följer ett kort med en röd tanzaku utan dikt värt 5 poäng och två skräpkort värda 1 poäng var.

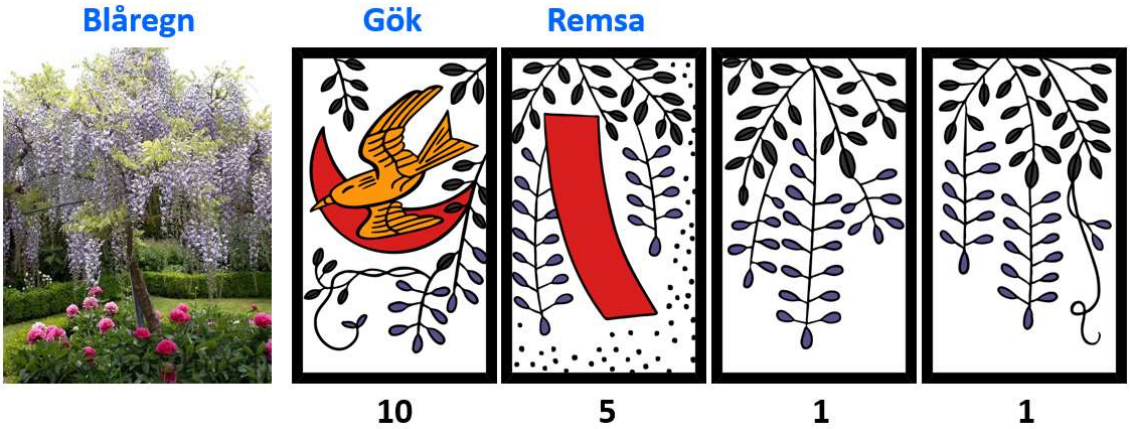

Maj

Iris är en blomma som främst växer i våtmarker och som kultiveras på många ställen i Japan. Irisen är en symbol för prefekturen (provinsen) Aichi och blommorna vid templet Ōta i Kyoto betraktas som en nationalskatt. Irisar förekommer i flera kända diktverk, bland annat av Ariwara no Narihira och Fujiwara Toshinari. Toppkortet i sviten är värt 10 poäng och visar en iris i en våtmark med en brygga. Sedan följer ett kort med röd tanzaku utan text som är värt 5 poäng och två skräpkort värda 1 poäng var.

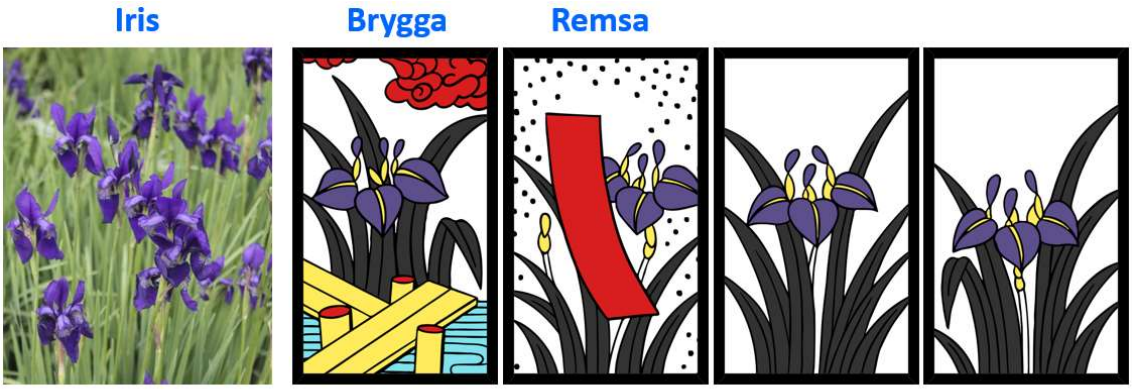

10 5 1 1

Juni

Pioner är ett släkte som omfattar både halvbuskar och örter. Pioner som halvbuskar är vanligt förekommande i japansk konst och symboliserar feminin skönhet, välstånd och ett nobelt sinnelag. Pioner blommar i regel från sen vår till tidig sommar och representerar månaden juni i hanafuda. Det högsta kortet är värt 10 poäng och är utsmyckat med fjärilar. Sedan följer ett kort med blå tanzaku värt 5 poäng och två skräpkort värda 1 poäng var.

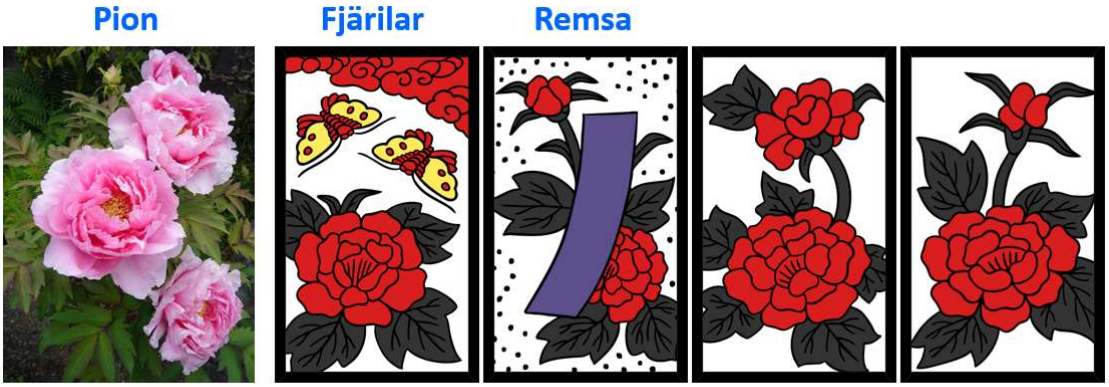

10 5 1 1

Juli

Buskklöver eller japansk klöver är en blommande ört i familjen ärtväxter. Den är en diskret blomma som främst associeras med den begynnande hösten, den tid på året när de prunkande sommarblommorna drar sig tillbaka. I hanafuda representerar buskklövern juli. Det högsta kortet i sviten är värt 10 poäng och har ett svin, och det näst högsta är värt fem poäng och har en röd tanzaku utan text. Sedan följer två skräpkort värda 1 poäng var.

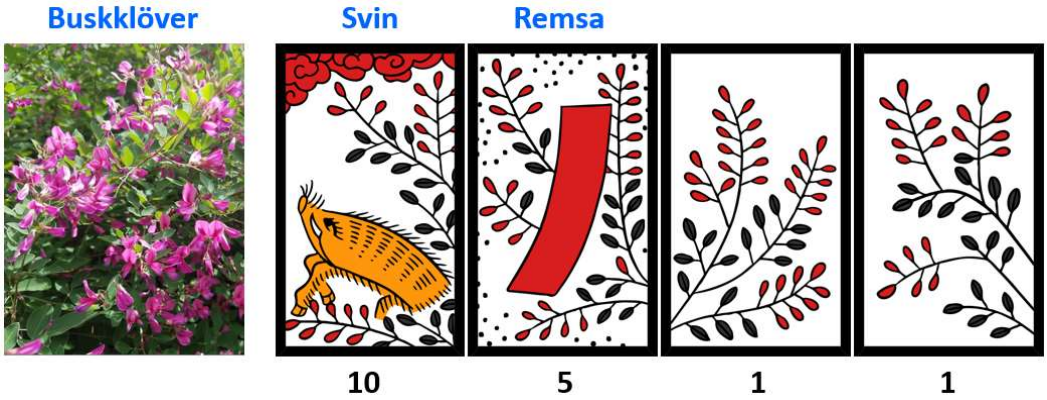

Augusti

Glansmiskantus är en art i familjen äkta gräs och blir oftast en till två meter hög, men ibland ända upp till fyra meter. I Japan associeras gräset med den femtonde dagen i den åttonde mån-månaden i den gamla kalendern. På den dagen ägnade sig man åt *tsukimi*, en fest för att skåda augustimånen. Deltagarna samlades vid ett fönster eller en veranda som hade dekorerats bland annat med glansmiskantus, åt ett slags kroppkakor av ris och tittade på månen. Gräset sades bringa ett år av god hälsa. I hanafuda representerar glansmiskantus augusti. Svitens högsta kort har passande nog en måne och är värt 20 poäng. Sedan följer ett kort med gäss värt 10 poäng och två skräpkort värda 1 poäng var.

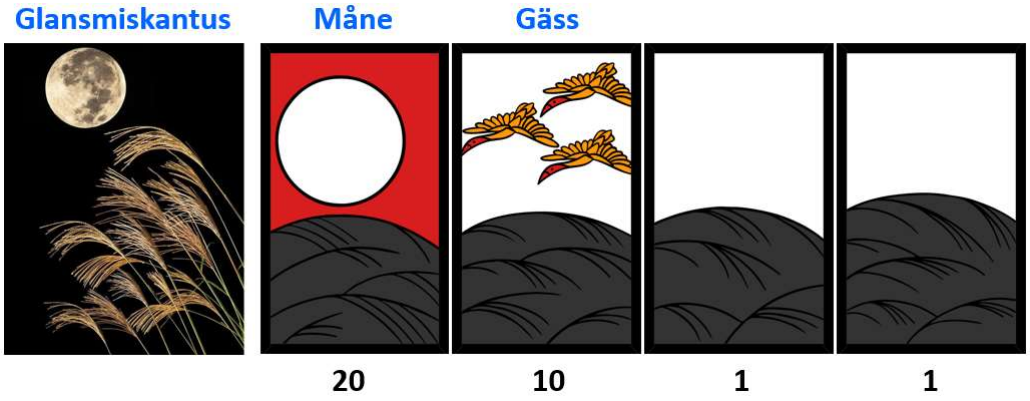

September

Krysantemum är en hybridblomma och förekommer i en mängd olika färger. I japansk tradition associeras den med hösten och används ofta som ett slags offergåva eller som symbol för buddhismen. Krysantemum introducerades i Japan på 700-talet. Den kejserliga familjen blev så fascinerad av blomman att de använde den i sitt sigill och på den kejserliga tronen. Den japanska tronen kallas än idag för *krysantemumtronen* (皇位), och blomman finns avbildad på japanska pass. I hanafuda representerar krysantemum september månad. Blomman på spelkorten har gula och röda blad. Det högsta kortet i sviten har en skål för japanskt risbrännvin, *sake*, och är värt 10 poäng. Ibland får innehavaren välja om kortet skall räknas som en tiopoängare eller enpoängare. Det kan vara användbart, om man har möjlighet att fylla en yaku med bara enpoängare. Efter sakekoppen följer ett kort med blå tanzaku värt 5 poäng och två skräpkort värda 1 poäng var.

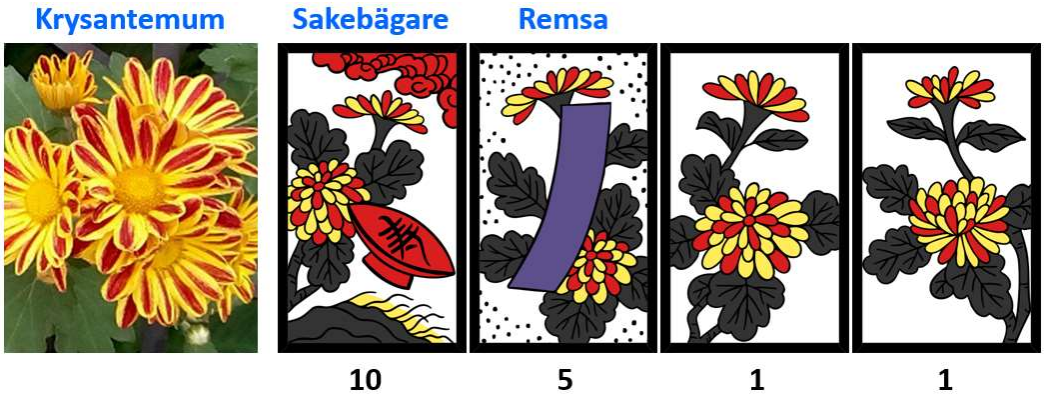

Oktober

Lönnen associeras kanske mest med Kanada, men även japanerna har uppmärksammat fyrverkeriet av färger hos lönnlöven under hösten. *Momijigari* – lönnskådning – är ett begrepp och det finns ett stort antal arter i släktet lönnar att beskåda. I hanafuda representerar lönn oktober månad. Toppkortet är värt 10 poäng och har ett rådjur. Efter det följer ett kort med blå tanzaku värt 5 poäng och två skräpkort värda 1 poäng var.

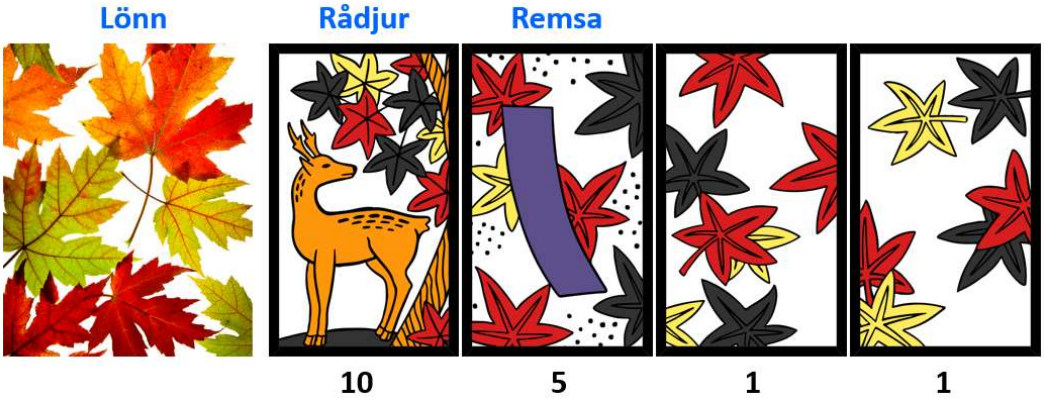

November – regnmånaden

I Japan har pilträd traditionellt planterats vid vägar och i parker nära vatten. Trädet förekommer ofta i konst, legender och litteratur. I hanafuda representerar det november, som också kallas regnmånaden. Toppkortet i månadssviten är värt 20 poäng och återger en legend om en framstående konstnär från 900-talet, Ono no Michikaze. En dag tog han en promenad i regnet och såg en groda som försökte hoppa upp på grenen till ett pilträd men hela tiden missade sitt mål. ”Dumma groda!” tänkte Michikaze. Samtidigt som han tänkte detta sänkte pilträdet sina grenar och grodan hoppade upp. Michikaze insåg då att det var han som var dum. Grodan hade själv skapat sin framgång genom att vara enträgen. Efter toppkortet följer ett kort med en svala värt 10 poäng och ett kort med en röd tanzaku utan text värt 5 poäng. Det lägsta kortet är värt 1 poäng och visar en blixt. I vissa spel fungerar blixten som ett slags joker och kan fånga eller fångas av alla kort i leken, oberoende av svit.

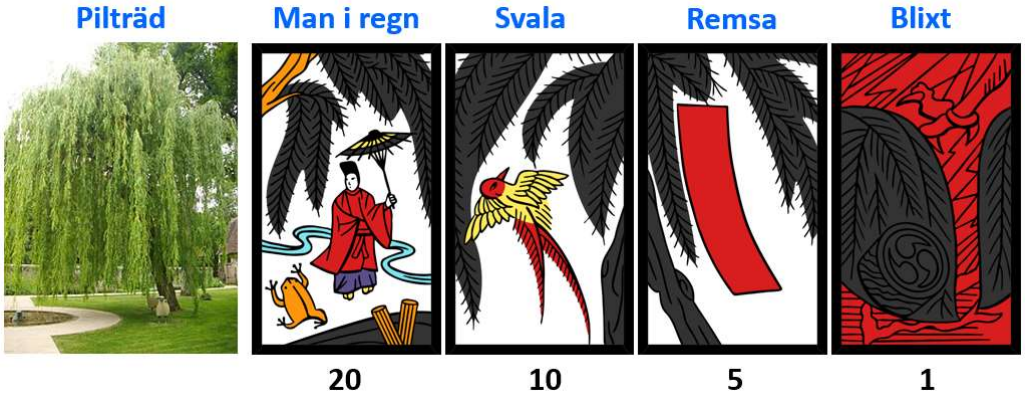

December

Kejsarträdet är ett snabbväxande lövträd med violetta blommor. I Japan var det länge tradition att plantera ett kejsarträd när en flicka föddes. När flickan gifte sig, skickade familjen med ett särskilt skåp tillverkat av trädet för brudens kimono. Kejsarträdets ved innehåller naturligt ämnen som stöter bort malar och andra insekter. I hanafuda representerar trädet december månad. Toppkortet är värt 20 poäng och visar en mytologisk kinesisk fågel, *fènghuáng*, som härskar över alla fåglar. Namnet översätts normalt som *kinesisk fenix*, trots att likheterna med den europeiska Fågel Fenix är ytliga. Under toppkortet följer tre skräpkort värda 1 poäng var.

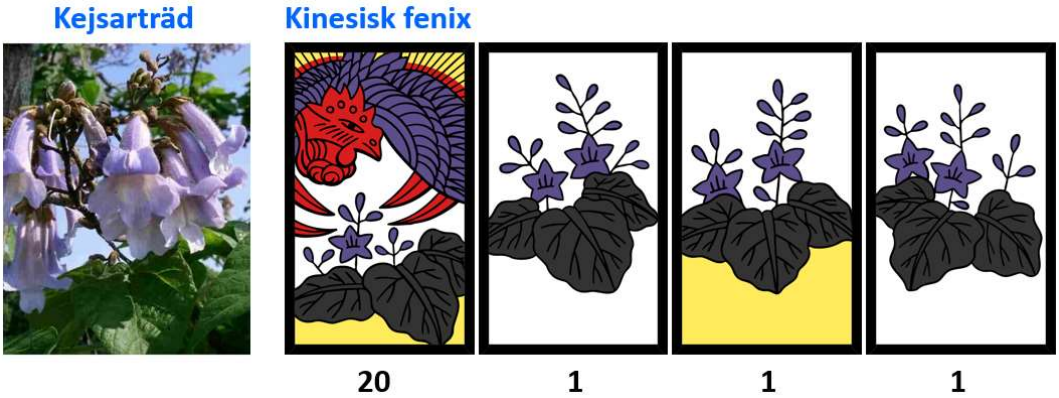

Översikt av korten i hanafuda

Månad	20 poäng	10 poäng	5 poäng	1 poäng
Jan *Tall*				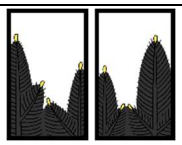
Feb *Plommon*				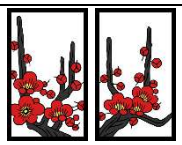
Mar *Körsbär*				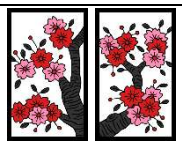
Apr *Blåregn*				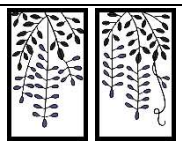
Maj *Iris*				
Jun *Pion*				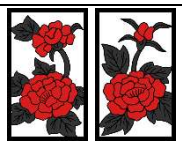
Jul *Buskklöver*				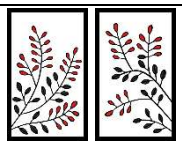
Aug *Glans-* *miskantus*				
Sep *Krysan-* *temum*				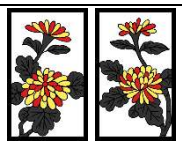
Okt *Lönn*				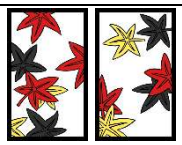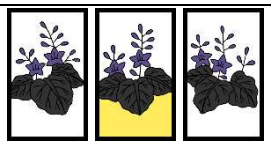
Nov *Pilträd*				
Dec *Kejsarträd*